

בענין האהבה לילדים וקדושת הבכור, טעמי המצוות ואבולוציית המוסר פיסקה חדשה מאת הראי"ה קוק זצ"ל

במרכז התיעודי שב'בית הרב' מצאתי דף ובו דברים מאת מרן הראי"ה קוק שטרם יצאו לאור עולם. הדף מודפס במכונת כתיבה, באופן דומה לפסקאות שמסר הרמ"צ נריה זצ"ל להקלדה על פי כתי"ק של הרב זצ"ל, לפעמים על פי עריכת בנו הרב צבי יהודה זצ"ל. הדף הוא הראשון מבין שני עמודים מצורפים¹; בעמוד השני מזוהה בוודאות פיסקה שנכתבה על ידי הרב ונערכה כנראה על ידי הרצי"ה², והצירוף של שני הדפים יחד מוכיח ללא ספק שגם הדברים שבעמוד הראשון נכתבו ע"י מרן הרב זצ"ל³, נוסף על כך שהדבר מוכח מסגנונם⁴ ומתוכנם⁵. סביר להניח שהרצי"ה עצמו הוא זה שהצמיד זו לזו, כדרכו, שתי פסקאות קשורות בתוכנו, למרות שמקורן

- 1 הדפים היו מקופלים ביחד, עם המספור "2" בראש העמוד השני.
- 2 היא מבוססת על פיסקה פז בפנקס "ראשון ליפו" ב'קבצים מכתב יד קדשו' א (עמ' קכד; פנקס יג עמ' סז), עם שינויי עריכה; חוץ מהרצי"ה עצמו והרב הנזיר זצ"ל לא היה מי שיעלה על דעתו לעשות שינויים כאלו בסגנונו המקורי של הרב. אמנם השינויים כמעט כולם הם שינויים בסדר המילים במשפט, בלי לשנות מילים וכמובן שבלי לפגוע בתוכן; זהו בדיוק סגנון העריכה של הרצי"ה, כפי שעולה מהשוואת הפנקסים המקוריים לרוב ספרי הרב שיצאו לאור בעריכת הרצי"ה.
- 3 לא יעלה על הדעת שתלמידי הרב קוק, יצמידו פיסקה שלהם לדברי רבם, אך יתכן שאף הפיסקה הזו נערכה על ידי הרצי"ה.
- 4 הדוגמאות שהבאנו בהערות שבהמשך מתאימות במיוחד לסגנון המוקדם של הרב (תקופת בוויסק) בטרם עלותו ארצה, ועובדה זו בולטת במיוחד בהשוואות הרבות ל"תעודת ישראל ולאומיותו", "עצות מרחוק" ו"אפיקים בנגב" (אוצרות הראי"ה, ירושלים תשמ"ח, עמ' 684-779), שהופיעו בכתב-עת "הפלס" בין השנים תרס"א-תרס"ד, ולחיבורים עין איה, חבש פאר, מדבר שור, ואדר היקר, שהם חיבוריו המוקדמים ביותר של הראי"ה.
- 5 גם העיסוק הנועז והחדשני בטעמי המצוות מתאים לתקופה המוקדמת שהזכרנו, עת כתיבת "אפיקים בנגב" (שם, במיוחד מעמ' 741 ואילך) העוסק בנושא. רעיון האבולוציה ההתנהגותית-ערכית ביחס לאהבת הבנים דומה להפליא לכיוונו של הרב ב"חזון הצמחונות" (המלוקט מ"אפיקים בנגב" שם), שם מסביר הרב שהמצוות מקדמות ומזרזות את האנושות מבחינה מוסרית לקראת האבולוציה הערכית, עד שלמשל תגעל נפשה של האנושות כולה מרעיון אכילת בעלי חיים. אף התפתחות האהבה לילדים בעזרת קיום המצוות מופיע שם בעמ' 756-757, ראו בהמשך בהערות 8 ו-14.

בפנקסים שונים של אביו הרב⁶. גילוי פסקה חדשה זו הוא הוכחה נוספת לכך שנשארו בין כתבי הראי"ה חידושים משמעותיים שטרם ראו אור עולם⁷. כדי שלא יטען הטוען שמדובר בפסקה שנגנזה או שלא הייתה כוונה להדפיסה, יגענו ומצאנו שהרב פרסם בחייו רעיונות דומים ביותר⁸, וקשה להניח שהייתה לו התנגדות כלשהי לפרסום דברים אלו. נוסף על כך, כאמור, הצמדת הדף הזה לדף האחר, שאת הדברים שבו בוודאי טרח הרב צבי יהודה לערוך מתוך כוונה לפרסמם, מצביעה על כך שאכן הייתה כוונה להוציא לאור בשלב כלשהו גם את הדברים שבדף הראשון.

- 6 על סגנון עריכת הרב צבי יהודה ואישורו של אביו הרב למעשיו ראו הר"ן גוטל, "אומנות ואמנות בעריכת הרצי"ה קוק את כתבי הראי"ה קוק, עריכת ה'מבוא' לספר 'שבת הארץ' - מקרה מבחן", תרביץ ע (תשס"א), עמ' 625.
- 7 על פי עדות ידידי הר"ן נוימן, העמל בהוצאה לאור של כתבי הרב מטעם המכון ע"ש הרב צבי"ה קוק, קיימים פנקסים נוספים שטרם התפרסמו. הרב בן ציון שפירא, האחראי על כתבי הרב מטעם המשפחה, אמר לי בשיחת טלפון בא' בתמוז תשע"ב שנשארו דרשות כגון אלה שלפנינו מתקופת בויסק שתוכנן טרם ראה אור.
- 8 למשל, שהחולשה הרוחנית והאגואיזם שהביאו לחטא אדם וחוה הביאו גם ליגון ואנחה בטיפול בילדים, ו"הנפילה המוסרית עצמה נטלה את זיו האהבה הטהורה" לילדים. אז היה צורך לתיקון העניין על ידי הגזירה האלוקית על חבלי הלידה, שמטרתם, כמו שכתב כאן הרב לגבי הקדשת הבכורים, להוסיף געגועי האם לילדיה, שדווקא מתחזקים על ידם: "ואם לא העצב, חבלי הלידה, הפחדים והבלהות המתחברים עמה, שמוסיפים אומץ וגעגועי האם לבנה אשר ילדה, שכל אלה ממלאים את השמירה שלא יהיה מין האנושי נשלך מאמותיו הרחמניות, שרק הודות להגעגועים הטבעיים של אהבת אם, שיפה התפתחו דוקא ע"י היגון, הקושי והסכנה הקשורים בחבלי לידה, והם פיתחו את רגש הרחמים באם בכל כחו ועז חילו". העורך ר"מ צוריאל ציין לגמ' בשבת קכח, ב: "אמר רשב"ג, מרחמין היינו על בהמה טהורה ביום טוב. היכי עביד? אמר אביו, מביא בול של מלח ומניח לה בתוך הרחם, כדי שתזכור צערה ותרחם עליו" (ועי' להלן הערה 14). כך מסביר הרב בהמשך שם, שלעתידי לא יהיה צורך במוות או בטומאות המלוות אותו, ולא בחבלי לידה (ראו בהערה 34), כשם שלא יהיה צורך בענישת הבכורים והרחקתם מעבודת המקדש ("אפיקים בנגב", עמ' 756-757). עם ההתעלות המוסרית, המתפתחת בעזרת העונש המתקן הנזכר ומזורזת בעזרת המצוות האלוקיות, אף הזמן תורם את שלו (לפי חוקי האבולוציה החומרית והמוסרית שחקק הבורא). הרב קוק לא מתנגד עקרונית לצדדים מסוימים בתורת האבולוציה, ואף תומך בהפקת לקחים רעיוניים ממנה לפחות בדור בו מקובלת תפישה זאת כאמת מדעית (אורות הקודש ב, עמ' תקלז-תקלח; שם, עמ' תקמב-תקמג; אורות התשובה ה, ג; אגרות הראיה א, עמ' קה-קו). לפי זה, למרות העיקרון הבסיסי של "ירידת הדורות" המרומז בשבת קיב, ב, מתייחס הרב קוק לאנשי הדורות הקדמונים כנחותים יחסית בנושאים מסוימים, וגם לכך יש מקורות בחז"ל, ראו בראשית רבה כג, ו: "'אדם שת אנוש' (דהי"א א, א) ושתק, אמר עד כאן בצלם ובדמות, מכאן ואילך נתקלקלו הדורות ונבראו קינטורין (פירוש: אנשים פראים). ארבעה דברים נשתנו בימי אנוש... ונעשו פניהן כקופות..." (הרחבתי על כך במאמרי "אנוש/אנשים: האדם בקטנותו הפרימיטיבית", מאורות על תהלים, שבת, תשס"ח; נגיש בקישור http://yba.org.il/show.asp?id=33648&big_cat=1122). דהיינו שעד דור אנוש האדם היה ענק וביטא את אלוהותו בדרכים שונות, ומימי אנוש והלאה חלה בו ירידה תלולה.

העתקתי לכאן את הדברים שבשני הדפים, והוספתי הערות, השוואות והפניות.
יהיו הדברים לע"נ מרן הרב זצ"ל, שבג' אלול האחרון מלאו עז שנים לפטירתו.

★ ★ ★

קדושת הבכורות⁹ היא הגנה לעומת הריגת הילדים שהיתה נהוגה בקדמות הימים
ביותר בבכורים¹⁰, מפני מיעוט ההרגל¹¹ של האם לטורח הגידול¹², ומיעוט פיתוח
רגשי¹³ אהבת האם¹⁴. על כן הוגן הבכור בזכויות יתרות למען יחובב הרבה ולא תפגע

9 למשל, שמות יג, ב: "קדש לי כל בכור פטר כל רחם בבני ישראל באדם ובבהמה לי
הוא", וכן הייחוד המקורי של הבכורים לעבודת ה', וכך יסביר הרב בהמשך הערה 26
גם את זכותם לירושה כפולה. יתכן שהסברו של הרב מתייחס גם למצות קדושת בכור
בהמה לפרטיה המוזכרת שם בהמשך הפרשה, המעצימה את מעמד הבכורה גם אצל בני
אדם.

10 ראו דברי הרב קוק בנושא בעולת ראיה, עמ' צג, שאחד הלקחים המרכזיים מעקידת יצחק
היה הפסקת פולחן הקרבת הבנים, שנתפש עד אז כביטוי של קירבה לאלים ופיוסם.
בתפישה האלילית האלים הם גורמים בעלי צרכים המציקים ונוטלים מבני האדם כדי
למלא את מחסוריהם, והאדם פיתח את רעיון הפיוס שלהם כדי למנוע תחושות של
חוסר-אונים מול האלילים האכזרים. בניסיון העקדה הקב"ה שם קץ לדבר. הוא אומר אל
אברהם "אל תשלח ידך אל הנער" בכל חומר האיסור הפשוט והישר שבדבר, ואל תחשוב
שיש כאן איזה נגוד מפעלי בין אהבת האב הטהורה שלך לבנך יקירך לבין אהבת ד'
האצילית... לא כן, 'ואל תעש לו מאומה', כי רחמי אב ואהבתו בנשמה טהורה היא היא
הינה לבת אש קדש הולכת ישרה מאהבת אלהים הטהורה ורחמי על כל מעשיו", ראו
בהמשך הע' 20. חומרת איסור הקרבת הילדים (ויקרא כ, ב-ה) מעידה שהתופעה הייתה
קיימת בפועל בתקופת קבלת התורה, והיא מופיעה שוב אצל מלך מואב (מל"ב, ג, כז. וראו
בהרחבה אצל O. Boehm, "Child Sacrifice, Ethical Responsibility, and the Existence
of the People of Israel", *Vetus Testamentum*, Apr. 2004, Vol. 54 Issue 2, p145-156.
<http://www.ratbehavior.org/infanticide.htm>

11 סגנון מצוי אצל הרב קוק במקומות אחרים, ראו למשל מאמרי רא"ה, עמ' רעד; מוסר
אביך, עמ' כז.

12 הדברים נכונים במיוחד בנישואין בגיל צעיר-ביותר כפי שהיה נהוג בעבר, כשהילדה-האם
מאבדת את ילדותה ואת חירותה ב"אשמת" הבכור הנולד, לעיתים בטרם פיתחה רגשי
אהבת אם טבעיים.

13 סגנון מובהק ומצוי אצל הרב קוק, ראו למשל עין איה שבת, א, נה; חבש פאר, פרק טז;
אוצרות הרא"ה ב, תעודת ישראל ולאומיותו. רעיון התפתחות האהבה לילדים מופיע אצל
הרב במקומות אחרים, עי' לעיל בהערה 8 ובהערה הבאה.

14 במקביל להתפתחות אהבת הילדים באנושות סובר כאן הרב שקיימת התפתחות דומה בכל
אם (ראו במאמרי "מושג 'הקדושה' בכתבי הרמח"ל - קדושת החיים", וחי בהם - ספר
זיכרון לר' דורון זיסרמן, ירושלים תשס"ג, הערה 48, על רעיון הזכויות המצטברות
והמתפתחות באנושות, בישראל ובאדם הפרטי). בדומה לתיקון על ידי מצוות ה', מזכיר

בו יד, וההרגל של אהבת בנים והוקרת ערכם¹⁵, אשר יכה שורש¹⁶ ביחש אל הבכור, יעשה פרי¹⁷ גם ביחש ליתר הבנים, לעורר¹⁸ את רגשי הטבע הטובים¹⁹ בנוגע לאהבת הילדים²⁰.

במצרים כבר באה התרבות²¹ למידה זו של אהבת הילדים עד שההגנה על הבכורים היתה כבר קבועה²², על כן היתה מיתת הבכורים המכה המרעשת ביותר. המעמד הגבוה יוכל להישפל אח"כ²³ ע"י שינוי מעמד החיים²⁴, והיסוד המעמיד²⁵

הרב (אפיקים בנגב עמ' 756) שאלמלא גזרת ה' לקיומם של חבלי לידה "אז היתה האם הרחמניה של עכשיו בשויון נפש משלכת את עוללה כאשר היה מכביד עליה את עול טיפול גידולו יותר מכח טובלה, והיתה קצה בחייו בהתקצפה, וכבר היה חלק גדול מן המין האנושי למרמס לפריצי חיות ולברות לשיניהם, ואהבת המשפחה יסוד התרבות האנושי לא היה אפשר כלל שתצא בשכלולה".

15 סגנון מצוי אצל הרב קוק, ראו למשל עין איה ברכות, ד, ג; שיחת אבות פרק ד.

16 סגנון מובהק של הרב קוק, ראו למשל עין איה ברכות, ט, רסג; מדבר שור, הדרוש הכ"ה; אוצרות הראי"ה ב, תעודת ישראל ולאומיותו, כמה פעמים שם.

17 סגנון מובהק ומצוי אצל הרב קוק, ראו למשל אוצרות הראי"ה ב, תעודת ישראל ולאומיותו; אגרות הראיה ב, אגרת שנג; שם, שעה; אורות ישראל ז, טו.

18 הרב מדגיש שהטבע המבורך לאהבת הבנים נמצא - אך זקוק לפיתוח, כפי שכתב באפיקים בנגב הנ"ל בהע' 8.

19 סגנון מצוי אצל הרב קוק, ראו למשל אוצרות הראי"ה ב, "עצות מרחוק" שהופיע ב"הפלט" תרס"ב; עין איה שבת, ב, קמ; שם, קמב; שם, ריד; שם, רטו.

20 הרב רואה באהבת הבנים סניף וחלק של אהבת ה' ועי' לעיל הע' 10, וכן בעין איה שבת א, מז. אך ראה מ"ש רש"ז מלאדי, אגרת הקודש, פרק ט, עמ' 227: "ולא יהיה בית ישראל כעו"ג דזנין ומפרנסין ומוקרין לנשייהו ובנייהו מאהבה" (מסתבר שהרב זצ"ל היה מסתייג מאוד ממה שמסופר על אחד מגדולי הפוסקים בדורות האחרונים, שבהספידו את בנו שנפטר על פניו אמר שעד כה חצי מאהבתו הוקדשה לבנו, ועכשיו יוכל לאהוב את ה' בכל נפשו...).

21 הביטוי 'תרבות' נמצא בכתבי הרב יותר מ-500 (!) פעמים, והוא נדיר ביותר בכתבי שאר רבני דורו (לחיפוש נעשה שימוש בתקליטור כתבי הרב קוק גרסה 3, קרני שומרון תשס"ז, בעריכת ידידי הרב דב גולדשטיין).

22 ראו מלבי"ם, שמות יא, ה, שהמצרים קידשו את בכוריהם לפולחניהם. כאן משתמע מדברי הרב שבמצרים, מעצמה תרבותית מתקדמת באותם ימים, תחושת אהבת הילדים הייתה כבר מפותחת יחסית בדור יציאת מצרים, למרות שהיה עדיין צורך במצוות שיפתחו תחושה זו אצל אבותינו.

23 כך מסביר הרב את הצורך לעגן את קדושת הבכורה במצוה, גם לאחר שהתחזקה באנושות כולה האהבה לבנים.

24 כפי שנפל מעמד האדם לאחר חטא אדם וחווה (וסגנון זהה נמצא אצל הרב קוק בעולת ראייה, עמ' קצה).

25 סגנון מובהק ומצוי אצל הרב קוק, ראו למשל עין איה שבת, ח, נ; אגרות הראיה א, עמ' רמח; ישראל ותחיתו, ד; למהלך האידיאות, ו.

את זה צריך שמירה מרובה מאוד, על כן לא יוכל גם האב לעקור את זכות הבכורה²⁶, כי טובת הכלל דורשת את הוקרתה ושמירתה²⁷. הנטיות היותר חזקות מתגלות בבכור²⁸, על כן במעלת האומה הייתה הבכורה ראויה להיות עומדת על מכוון כבודה וקדושתה²⁹. כשירד המצב ע"י עבודת העגל ירד כבוד הבכור³⁰, מפני שבמצב הירידה המוסרית הנטיות היותר חזקות אינן דוקא המשובחות³¹, ואינן ראויות להיות למפלסי הנתיב³² בחיים. מ"מ מידת היתרון שהוקיר את הבכור, על שם מה שיהיה באחרית³³ כשיתוקן הכל³⁴, ולהגן מפני הירידה של הריגת

26 דברים כא, יז: "כי את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שניים" - למרות שדין זה הוא בניגוד לסברה האנושית הפשוטה ולמעשי אבותינו בספר בראשית, ועל אף הלימוד מדאורייתא של "יכירנו לאחרים" שזהות הבכור תלוי באמירת האב וקידושין עד, א).

27 כאמור, טובת הכלל הוא בכפיית קידום וחיזוק האהבה לבכורים, וממילא מתרחבת האהבה לכל הילדים.

28 ראו רמב"ן, בראשית מט, ג; עין איה, ביכורים ג, ז.

29 הסגנון כאן מובהק ומצוי אצל הרב קוק, ראו למשל עין איה שבת א, ע; שם, יא, כג; מאמרי הראי"ה, עמ' סט; אגרות הראיה ד, עמ' קמג;

30 במדבר ג, מא, "ולקחת את הלויים לי אני ד' תחת כל בכור בבני ישראל".

31 הבכור הוא תמצית ריכוז הכוחות המשפחתי והלאומי, וזהו מצב חיובי רק כאשר הכוחות הם בעיקר חיוביים; אך כשהכוחות הכלליים הם שליליים קיים בבכורים חיסרון לעומת שאר הבנים.

32 על פי תהלים עח, נ. הסגנון כאן מובהק ומצוי ביותר אצל הרב קוק, ראו למשל עין איה, ברכות ג, לא; שם, ט, רלה; שם, ב, טו; שם, ב, מו; אדר היקר, עמ' סח; ישראל ותחיתו, יט; אורות הקודש ג, עמ' קכז; אורות התשובה יב, ג.

33 ראו קבצים מכתב יד קדשו ב, עמ' טו-טז, שסובר הרב שלעתיד תחזור העבודה לבכורים כי "אי אפשר שיהיה דבר של חטא קיים לעולם, כי התשובה קדמה לעולם. כמו כן כשיתוקן כל רושם של חטא העגל תשוב העבודה לבכורות". מצד שני "הכהנים אמנם גם הם ודאי לא יפסלו, כיון שעלו לא ירדו". כנראה לעת"ל יעבדו הכהנים והבכורים ביחד. ויתכן שמקורו באור החיים על בראשית מט, כח, שהגיע למסקנה זהה על פי אותן סברות. וראו ר"י אייבשיץ, אהבת יונתן, הפטרה פרשת אמור.

34 הסגנון כאן מובהק ומצוי ביותר אצל הרב קוק, ראו למשל מדבר שור, דרשות ה, ח, טס, ולג; עין איה שבת ב, רעא; אדר היקר, עמ' צד. ראו אפיקים בנגב, עמ' 757, שמסיבה זאת לעתיד גם לא יהיה צורך בחבלי לידה: "אמנם כל דבר שנועד לתעודה, שיש לו תכלית ומטרה בהמצאו, יתמיד רק עד התמלאות תעודתו ולא יותר, ביותר אם יהיה מצד עצמו רע ומזיק. ע"כ בהתרוממות המוסר, והמדות הטובות תצאנה לאור במילוי טהרתן, לעומתן יתבטלו חבלי לידה, והאהבה תתברר בכחה, ותוסד לא ע"י רדיפת היגונים, המכאובים וקושי ההשגה, כי אם על טהרת היושר, הצדק ורגש האנושי הטהור. הרושם מזה הוא בדברי חכמים ז"ל "עתידה אשה שתלד בכל יום" (שבת ל, ב), "נשים צדקניות לא היו בפתקה של חוה" (סוטה יב, א).

הילדים שלא תתרבה³⁵, היא קיימת ועומדת³⁶. וכך היא המדה של ההדרכה האלוהית³⁷, שהיא משתדלת להעלות את העולם³⁸, ולשמור אותו מירידה אחרי אשר יעלה³⁹. ושמירה זו צריכה היא גם מירידה שאינה קרובה, וגם אם אלפי שנים וצירופי המוני סיבות יעברו עד אשר תרד האנושיות אל מעמקי תהום אחרי אשר כבר עלתה והתרוממה ממנו, מ"מ צריכה היא הגנה אלוהית ע"י חוקים נצחיים שהם שומרים את חומותיה⁴⁰.

תכליתן⁴¹ של רוב המצוות שבין אדם למקום ביחוד, מכוונת היא להעמדת ישראל לעם עושה פעולתו האלהית בעולם בין עמים רבים, ועליון על כל גויי הארץ. אך

35 למרות שהאנושות התקדמה, יש צורך ב"שסתום" כדי למנוע גלישה למדרון החלקלק של היצרים השפלים.

36 למרות שאיבדו הבכורים את תפקיד העבודה, נשארה להם קדושת הבכורה וזכויותיה. ראו חיי אדם, לב, ח, ובמשנה ברורה סי' קכח ס"ק כב, שאם אין לוי, נוהגים שבכור ייטול את ידיו של הכהן לפני נשיאת כפים.

37 הסגנון כאן מובהק ומצוי ביותר אצל הרב קוק, ראו למשל עין איה שבת א,ז; שם, ב, קמ; שם, ח, מג; אדר היקר, עמ' מב.

38 למשל, חזון הצמחונות, סימנים יד-טו.

39 הרעיון שאחת מהמטרות של ההדרכה האלוהית במצוות היא "להעלות את העולם", כעין "עשה טוב", מופיע בחזון הצמחונות שם, אך לעומתו מחדש כאן הרב שקיימת גם מגמה של סייג אף מחשש רחוק של ירידה, וזה נכון לגבי האנושות כולה כמו שזה קיים לעיתים אצל בודדים. למשל, יחד עם ההתקדמות הרבה בעולם בתחומי השוויון האנושי וההתנגדות לעבדות ולשוביניזם, נצפית התדרדרות במדרגות שהאנושות כבר השיגה, בעיקר בנושאי הקלקול בעריות.

40 סוף עמ' 1, ותום הפיסקה שטרם פורסמה.

41 מכאן הפיסקה בדף השני העוסקת אף היא בטעמי המצוות, הערוכה כנראה ע"י הרב צבי"ה, ומקורה בפיסקה פז בקבצים מכתב יד קדשו א, פנקס "ראשון ליפו" (עמ' ככד) = פנקס יג (עמ' סז). וכך לשונו המקורית של הרב שם (כשיש שינויים, נצמדנו לפענוח שב"קבצים מכתבי"ק א'): "דעות החיצוניות נבעו מחסרון ידיעה במעלתן של ישראל, שע"ז נכנס יאוש בלב הרפויים בדעת למראה הגלות. ובאמת רוב המצוות, שבין אדם למקום ביחוד, תכליתם מכוון בהעמדת ישראל לעם עושה פעולתו בעולם בין עמים רבים ועליון על כל גויי הארץ לשם ולתפארת. ע"כ מי שנאבד מלבבו כח גאולתן של ישראל נהפכו לו כל מצות תורתנו הקדושה לרועץ, ומי שהיה רפוי בציור ישועת ד' לעמו אבד עכ"פ הדרך איך שגם בגלותינו הננו עומדים הכן למצב הגאולה, ושעל כל פנים יש לכל דבר הקיים בתור תשמיש לאומה חיה ג"כ כל ערכו בכל עת וזמן, וחשב שעכ"פ אותו הכח המדיני הרודה כופה ומעניש צריך להינטל בגלות, ושליטת המשפט וכח החיוב המוחלט גרם בהכרח לביטול גמור. והציור האמיתי הוא לדעת שדוד מלך ישראל חי וקיים, וכל העניינים הנועדים לכללות האומה, לחזקה וקיומה הרוחני והחמרי, הנהו עומד בנו הכן, ולא נתבטל כלל מפני הגלות הנחשב רק לשצף קצף ולרגע קטן מול ימי העץ ימי עמי, שיבואו לטובה בחסדי ד' כשיתן עז למלכו וירום קרן משיחו" (השוו אגרות הראיה א, עמ' כ, שם הרעיון ואף הסגנון דומים).

מחסרון הידיעה במעלתם של ישראל, שהוא גורם⁴² להכניס יאוש בלב הרפויים בדעת למראה הגלות, ולאבד מן הלב את ערך כח גאולתם של ישראל, נבעו דעות חיצוניות, שמעמדן של המצוות נהפך בהן לרועץ. כי מתוך הרפיון בציור ישועת ד' לעמו נאבדה דרך ההכרה שגם בגלותנו הננו עומדים הכן למצב הגאולה, ואשר על כן לכל דבר הקיים בתוכנו בתור תשמיש לאומה מזה⁴³ יש לו כל ערכו בכל עת וזמן. ומתוך חסרון הכרה זו באה המחשבה, שעכ"פ אותו הכח המדיני הרודה כופה ומעניש צריך להינטל בגלות, ויחס השלילה הזה אל כח המשפט והחיוב המוחלט גם לביטול גמור. אבל באמת יש לדעת שדוד מלך ישראל חי וקיים, וכל העניינים הנועדים לקיומה וחיזוקה הרוחני והחומרי של כללות האומה עומדים בנו הכן, ולא נתבטלו כלל מפני הגלות, הנחשבת רק לשצף קצף ולרגע קטן לעומת ימי העץ ימי עמי, שיבואו לטובה בחסדי ד', כשיתן עוז למלכו ויריס קרן משיחו⁴⁴.

42 בדף נמצאים כאן 42 אותיות ורווחים מחוקים במכונות הכתיבה.

43 כך מודפס כאן, אך הפיענוח מכת"ק בפנקס הוא: חיה, וכן נראה יותר מההקשר.

44 נראה שבכך הקשר הענייני בין שתי הפסקאות שחוברו: בדומה לדרגת הבכורים שהייתה קיימת, נעלמה, אך עתידה לשוב, כך גם בישראל מצוות המדינה והמשפט שהיו קיימות בפועל בטלו במשך הגלות, אך הן קיימות בכח, והן עתידות להתחדש במהרה בימינו.

כשהאדם מתנשא למרומי הרעיון באים מיד העוונות וסותמים לפניו את האורה העליונה, והמחשבות הגדולות משתפלות ע"י קדרות העוונות הרשומים בחדרי הלב. אמנם ישוב או מיד בתשובה ברורה, אשר תשיב לו את החיים המאושרים במעוף עין; וכפי אותה המידה שתאמת התשובה בפועל בסדרי החיים, כן יתאדרו תנובות המחשבה, ופלג הרעיון יתברך.
(אורות התשובה לראי"ה קוק, פרק י פסקה ז)